

**ТЕМА ДОМУ І РОДИНИ У РОМАНАХ КЕНА КІЗІ
«ПОЛІТ НАД ГНІЗДОМ ЗОЗУЛЬ» ТА
«ЧАСОМ НЕСТЕРПНО КОРТИТЬ»**

Рошко М.М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми та її визначення. Тема дому і сім'ї в історії літератури посідає специфічне місце. Якщо згадати перші відомі нам літературні твори стародавнього світу, такі, наприклад, як міфи і чарівні казки, поема про Гільгамеша, біблійні історії, «Махабхарата» та «Рамаяна», «Іліада» та «Одісея», або ж пізніші середньовічні, такі як «Беовульф», «Пісня про Гільдебранта», «Пісня про Нібеллунгів», «Пісня про Роланда», ісландські саги чи ірландські скели, літописи, побачимо, що тема сім'ї, родинного затишку, домашнього буденного життя в них майже відсутня. Мабуть, вважалось вартим для оспівування і передачі нащадкам тільки щось екстраординарне, небуденне: або великі трагедії і нещастя, такі як нашестя загарбників, війни, перевороти, або стихійні лиха, або великі перемоги чи здобутки (переселення на нові землі, або їх завоювання, перемоги над зовнішніми ворогами, отримання нової зброї, нових знань, що допомагали виживати, ставати могутнішими). Оспівувалися прояви героїзму, надлюдських звершень особистості. Усе згадане мало місце за порогом сім'ї та дому, за межами буденності. За словами визначного дослідника чарівної казки В. Проппа у казці усе починається із виходом з дому: дітей батько за наказом мачухи відводить у ліс, або царівну викрадає з дому дракон, чарівник, або з досягненням певного віку обіцяні діти відправляються на службу до чарівника, чудовиська чи ще якоїсь сили тощо. І саме там, за порогом дому, в лісі, у потойбічному світі, на великій дорозі (якщо брати до уваги уже рицарські або пікарескні романи), в чужих землях, в незвіданих краях і потрапляють персонажі у такі ситуації, де доводиться їм робити подвиги, проходити випробування – ініціації, набиратися життєвого досвіду і таємничої мудрості, щоб врешті або героїчно загинути, здобувши славу і залишившись в народній пам'яті оспіваним у поемах, або ж отримати нагороди як результат пройдених випробувань (руку принцеси, півцарства (або ж і ціле), чарівні предмети з магічною силою (шапка-невидимка, чоботи-скороходи, скатерть-самобранка, меч – самосік тощо), що як правило стає завершенням казкових та міфічних сюжетів, рицарських романів тощо. Тема дому, сім'ї звучить рідко і тільки як мотив спогадів і жадань героїв, що засумували за родинами, довгий час перебуваючи від них далеко – на війнах («Іліада»), в походах (міфи про аргонавтів, «Одісея» і т. п.). Але стати героєм, пройти випробування, звершити подвиги можливо тільки у «великому світі», а не сидючи вдома, тримаючись за спідницю дружини...

Справді важливе місце в літературному процесі тема сім'ї, дому, родини посідає уже у творах сентименталістів, події у яких відбуваються, як правило, в

родових маєтках дворян, а ще активніше буде використовуватись реалістами XIX століття. Побут, буденне життя, сімейні стосунки стануть центральними у багатьох творах письменників різних країн того часу... Зрештою, виявилось, що проблеми сімейні не менш цікаві і не менш складні, ніж те, що відбувається за домашнім порогом. Непрості стосунки чоловіка і жінки, питання статі, боротьба за домінування, пошук гармонії, питання втрати кохання або його утримання, та ще й проблеми дітей і батьків.

Безперечно, деякі письменники більше уваги звертають на проблеми пошуку людиною себе у зовнішньому світі, деякі концентруються саме на непростих сімейних проблемах, а деякі цікавляться і першими, і другими.

Актуальність дослідження полягає в тому, що романи Кена Кізі ще не розглядалися під кутом погляду належності до однієї з двох літературних традицій (концентрації або на подіях за межами дому, родини, знайомого світу – або на житті вдома, в родині, в рідному поселенні, в знайомому буденному житті) і наявності або відсутності в них концепту дому і родини.

Мета дослідження полягає у спробі проаналізувати функції наявності або відсутності концептів дому, родини, сім'ї у двох перших романах Кена Кізі і вписати їх за названими ознаками в одну або іншу літературну традицію.

Завданням дослідження є аналіз романів «Політ над гніздом зозулі» та «Часом нестерпно кортить» та їх співставлення за ознаками функцій концептів дому, сім'ї, родини.

Матеріалом дослідження є романи американського письменника другої половини XX ст.. Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі» та «Часом нестерпно кортить».

Сьогодні ми зупинимось на творчості американського письменника 2-ї половини XX ст.. Кена Кізі, у першому романі якого тема сім'ї і рідного дому взагалі відсутня, а у другому вона є центральною. У першому романі – «One Flew Over the Cuckoo's Nest» (1962 р.) події відбуваються в інституті для божевільних, то ж ми не бачимо ні дому, ні сім'ї персонажів. Усі вони – за межами дому, сім'ї, родини, а в головних персонажів сім'ї просто відсутні: McMurphy і міс Ретчет її ніколи не створювали, Bromden і Біббіт, не зважаючи на дорослий вік, є взагалі цнотливими. Гардінг, наприклад, одружений, але саме родинні проблеми є одними з головних серед тих, що привели його в божевільню. У другому творі – «Sometimes a Great Notion» (1964 р.) – усе навпаки – центральні події відбуваються у родині (Stamper) Стемперів, у будинку, у дворі, в рідному поселенні лісорубів. У першому романі зав'язкою сюжету є прибуття у палату для душевнохворих нового пацієнта – (McMurphy) Макмерфі, гультая і забіяки, картяра і бродяги, ветерана Корейської війни, який порушує усталену ієрархію і звичні правила поведінки пацієнтів і персоналу. У другому зачином подій твору є повернення «блудного молодшого сина» (Lee) Лі у рідний батьківський дім, де живе батько Генгу і сім'я старшого сина (Hank) Генка, до котрого молодший зведений брат ще з часів дитинства відчуває заздрощі як до завжди сильнішого і кращого.

У першому пара головних персонажів: Макмерфі і Бромден – за словами Леслі Фідлера, нагадує звичну для американської літератури пару приятелів білого і кольорового (Натті Бампо – і Чингачгук, Ішмаель – і Квіквег, Гак Фінн і Джо), тільки раніше саме кольоровий партнер виступав як натура цілісніша і наближена до природи, а білий свідомо чи несвідомо навчався від нього цілісності і природності. А у Кізі саме білий (Макмерфі) представляє свободу, природність, цілісність, і вчить цьому заляканих пацієнтів і у першу чергу напівіндіанця Бромдена. З іншого боку, Бромден і Макмерфі нагадують названих Янгом хемінгуеєвських рефлексуючого героя і героя кодексу. Бромден – освічений, усе розуміючий рефлексуючий оповідач, захоплюється сильним волелюбним характером Макмерфі, стає його послідовником, учнем. У романі «Часом нестерпно кортить» героєм кодексу виступає старший брат Генк, а освічений Леланд – персонаж рефлексуючий, але він не просто захоплюється старшим братом, а ще й заздрить йому, звинувачує у своїй слабкості і плекає надію на помсту.

У обох романах ми спостерігаємо конфлікт волелюбної сильної особистості і системи, котра різними методами намагається управляти, диктувати свої умови і нав'язувати правила та моделі поведінки кожній особистості. Головні персонажі Макмерфі і Генк Стемпер – сильні особистості, мужні незламні індивідуалісти, домінуючі самці. На обох тисне зовнішня «система» (“Combine” (Комбінат), Big Nurse (Старша медсестра) у першому, профспілка лісорубів і її хитрий очільник містер Дрегер – у другому), близьке оточення (пацієнти – «замінник родини» – на Макмерфі, молодший брат Lee, кохана дружина Viv, родичі – на Генка), у обох головний герой проходить «перевірку на незламність», «ініціацію» на мужність.

Обидва твори мають міфологічне навантаження. У «Польоті над гніздом зозулі» серед багатьох інших потужними є Євангельські мотиви: Макмерфі виступає в ролі месії, дванадцять пацієнтів, що він везе їх на морську прогулянку – як 12 його учнів послідовників, а оповідач Бромден – як один із євангелістів, бо саме він розказує нам історію діянь Макмерфі від його появи у шпиталі – до загибелі, яка прочитується як самопожертва заради спасіння пацієнтів. У романі «Часом нестерпно кортить» Євангельські мотиви теж наявні: тут і мотив повернення блудного сина (у творі – молодшого брата), і мотив заздощів Каїна до Авеля у стосунках братів Леланда і Генка. І у обох творах Євангельські заклики терпимості і смирення переінакшуються на заклики до волелюбства, мужності, незламності, сили волі особистості. Хоч головні концепції християнства – самопожертви заради інших, любові, взаємовиручки і взаємопідтримки – залишаються непорушними. Здається, ідеал особистості за Кеном Кізі – це гармонійне поєднання сильного волелюбного незламного індивідуаліста ніцшеанського типу з християнським ідеалом альтруїстичного захисника і спасителя слабких аж до самопожертви. Саме такими героями виступають Макмерфі і Генк Стемпер.

У той же час необхідно відзначити, що роман «Політ над гніздом зозулі» є багатшим щодо насичення міфічними алюзіями, образ Макмерфі прочитується і як

індіанський білолиций бог-спаситель, і як популярний у час написання роману герой коміксів Одинокий Рейнджер, і як Білий кит Меллвіла, і як Гамлет, і як карнавальний король дурнів, король безпорядків, як трікстер і джокер, і герой карт Таро і т. д.

Обидва романи, безперечно, несуть у собі ознаки схем психоаналізу. Особливо акцентується увага на Едиповому комплексі. Так, протистояння батька Бромдена, індіанського вождя, і його білої матері як представниці наступаючої білої цивілізації, що нищить етнічне і природне, переносяться оповідачем на протистояння представниці «Комбінату» старшої медсестри міс Ретчет і неофіційного лідера – бунтаря Макмерфі, серед яких шизофренік Бромден бачить себе та інших пацієнтів як дітей. Але у Кізі, як завжди, усе перевернуто «з ніг на голову»: «сини – пацієнти» бояться не символічного батька (Макмерфі), а символічної матері (міс Ретчет), від нищівного диктату якої символічний батько їм і допомагає звільнитися і стати «дорослими», тобто позбутися страху і залежності і стати вільними дорослими особистостями. (Зрештою, на символічному рівні цей роман теж може прочитуватися як «сімейний», де палата для божевільних може сприйматися як родинний дім, родинне «гніздо», на що натякає і назва твору, а конкуруючі між собою «офіційний» та «неофіційний» лідери – як батько і мати). Едипів комплекс присутній не в меншій мірі і у другому романі автора, де стосунки між персонажами корегуються саме родинними, сімейними стосунками. У ролі батька тут виступає старший зведений брат Генк, який має інтимні стосунки зі своєю молодою мачухою, а її син Леланд, молодший брат Генка, спостерігає за їх таємними зустрічами через шпару в стіні. Саме з метою помститися старшому брату за кохання з матір'ю і повертається Леланд після навчання в університеті додому, у батьківський дім, в родину Генка. Правда, тут конкуренція з «батьком» Генком ускладнюється вічними задрощами слабкодухого молодшого брата до старшого як до «найкрутішого хлопця Західного узбережжя», кращого серед хлопців у спортивних іграх, у бійках тощо. У своїх проблемах Леланд звик звинувачувати старшого брата, котрий весь час «затіняв» його своєю зірковістю, перетягнувши на себе усю любов батька, повагу і захоплення однолітків, а зрештою, навіть любов матері Леланда. Ще більше усе ускладнюється незнанням Генка про такі складні внутрішні переживання молодшого брата, до якого старший брат не те що не відчуває навіть найменшої ворожості, а завжди заступається за нього, часто рятує зі складних ситуацій, ставиться як справді батько до сина. Бажання «вийти із затінку» старшого брата, «звергнути кумира із п'єдесталу» і привело Леланда додому з метою перемогти Генка і помститися йому. У другому романі маємо більше ліризму і більше сексуальності. З'являється тут і дуже привабливий жіночий образ – дружина Генка Вів, жіночна красуня, у той же час по-жіночому сильна і незалежна. Саме її з метою помсти зваблює Леланд. Кульмінацією тиску на незламного Генка, доведеного до відчаю тривалою боротьбою з профспілкою, яка усілякими методами тисне на нього, щоб завадити виконати і так складний контракт по заготовці лісу, складними погодними умовами, загибеллю кузена ... і втратою батьком руки (єдині помічники, хто не

здався під тиском маніпуляцій Дрегера), є момент, коли він, відчуваючи біду, затиснутий з усіх боків, у відчаї перепливає бурхливу від повені річку і заходить у свій дім, і з колись дитячої кімнати, де жив маленький Леланд, зі сльозами на очах спостерігає останній удар долі: як його кохана дружина Вів лягає у ліжко з його молодшим братом. Сцена є дзеркальним (перевернутим) відображенням сцени страждань малого Леланда, коли він спостерігав у цю саму шпару в стіні за любощами матері зі старшим зведеним братом.

У першому романі маємо мало пейзажів: це продиктовано місцем подій – палата у інституті для божевільних. Але не зважаючи на відокремлене від природи місце подій, ми кілька разів зустрічаємо живописні шматки пейзажу у спогадах Бромдена, у його думках, і в момент, коли він перед втечею виглядає у вікно (навчившись від Макмерфі, хоч і після загибелі останнього, помічати світ навколо). У другому романі пейзажів набагато більше, що зумовлено уже місцем подій – лісорубське поселення в лісистих горах у штаті Орегон. Тим паче, що головний герой – Генк Стемпер, попри свою мужність, незламність, тонко любить і знає рідну природу, просто пов'язаний з нею, любить ліс, річку, тваринний світ, любить корів, фермерство, любить доїти корову. Генк, як раніше його батько, продовжує постійно боротися, щоб повінь не підмила берег. Гімн Генка, як і батька – ні дюйму назад. В даному романі дім Стемперів символізує характер своїх господарів – і старого Генрі, і – особливо – Генка.

Рефлексує персонажі у обох романах проходять еволюцію під впливом сильної особистості головного героя. Так, Бромден у своїй шизофренічній уяві бачить себе як «малого», якому потрібно «рости». Зрозумівши бачення Бромдена, Макмерфі обіцяє йому, що допоможе «вирости», стати «великим» у значенні «дорослим», тобто самодостатньою особистістю. На символічному рівні таке «зростання» передається так: Бромден на початку роману прикидається глухонімим, на ніч його зв'язують «усмирительной рубашкой», що є символічним відображенням рівня немовляти, яке ще не вміє говорити і яке пеленають, зв'язують... Під впливом Макмерфі Бромден каже перше слово («дякую») і починає говорити, вчиться звільнятися з ліжка, відчуває першу за багато останніх років ерекцію (від розповідей Макмерфі про свої походеньки з жінками), насмілюється підняти руку під час голосування проти бажання міс Ретчет, б'ється з санітарами, підтримуючи у нерівній бійці Макмерфі, зрештою, стає найсміливішим послідовником Макмерфі у його протистоянні старшій медсестрі, і в кінці, після загибелі вчителя, піднімає важкий пульт, котрий не зміг свого часу підняти Макмерфі, розбиває ним грати на вікні і тікає на свободу. Леланд, заздрячи незламному старшому брату, спочатку насмілюється повернутися до нього, щоб помститися і «вийти з під тіні», щоб стати собою, а в кінці твору, успішно зреалізувавши задум, намагається сам стати таким же сильним, як Генк. І уже не шляхом помсти, не шляхом спроб зробити сильного слабким, а перемагаючи особисті страхи і слабкості, чому вчиться від старшого брата. В заключній сцені роману, після того, як із сім'ї пішла Вів, щоб розібратися зі своїми почуттями, Леланд стає пліч-о-пліч з Генком на пліт на річці, і брати всіма силами намагаються

вчасно виконати контракт по заготівлі лісу і сплавили плоти бурхливою гірською річкою до місця призначення. Леланд долучається до того образу життя, яке веде Генк, теж стає сильним, і вже не бачить у старшому братові ні ворога, ні конкурента. Можна говорити саме про ініціацію рефлексуючого героя (Бромден і Леланд Стемпер) у обох романах, про їх перехід від слабкості і несміливості до самоствердження у ролі сильної сміливої незламної особистості, від «дитячості» – до зрілості. Тільки перший твір, окрім усього сказаного, переповнений іронією і пародійними мотивами, і все це – у ключі романів «чорного гумору», і, зрештою, постмодернізму. У другому романі більше лірики, є тема кохання, відсутня у першому романі, і значно менше іронії і пародійності.

А щодо опису випробувань героя, його діянь і пригод за порогом дому, у «великому світі», на «чужій території», тобто «за межами дому», то тут роман «Політ над гніздом зозулі» цілком вписується у згадану традицію художньої літератури, і інститут для божевільних можна сприймати як відлуння «будинку для ініціації», того таємного і закритого для інших будинку у лісі, куди хлопчиків племені відводили для проходження випробування, для вивчення сакральної мудрості, щоб отримати статус дорослих чоловіків. А роман «Часом нестерпно кортить» цю традицію руйнує, показавши можливість ініціації не лише у великому світі, але й вдома, біля рідного порога, у родині. Не у далеких світах Генк стає незламною особистістю і проходить кульмінаційне випробування на злам, а саме вдома, у рідному поселенні, а молодший брат Леланд проходить свою ініціацію, беручи уроки від Генка, тільки повернувшись на рідний поріг, у родину.

Література

1. Kesey, Ken. *One Flew Over the Cuckoo's Nest* / Ken Kesey – New York: Penguin books, 1996.
2. Kesey, Ken. *Sometimes a Great Notion* / Ken Kesey – New York: Viking Press, 1964.
3. Beidler, Peter G. *Kesey Ken Indian Narrator: A Sweeping Stereotype* / G.Peter, Ken Kesey // Searls, George J. *A Casebook on Ken Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest*. – Albuquerque: University of New of New Mexico Press, 1992.
4. Benert, Annete. *The Forces of Fear: Kesey's Anatomy of Insanity* / Annete Benert // Kesey, Ken. *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. – New York: Penguin books, 1996.
5. Carnes, Bruce. *Ken Kesey*. / Bruce Carnes – Bois State university, 1974.
6. Horst, Leslie. *Bitches, Twitches and Eunuchs: Sex-Role Failure and Caricature* / Leslie Horst // Kesey, Ken. *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. – New York: Penguin books, 1996.
7. Hunt, John W. *Flying the Cuckoo's Nest. Kesey's Narrator as Norm* // Searls, George J. *A Casebook on Ken Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest*. – Albuquerque: University of New of New Mexico Press, 1992.
8. Leeds, Berry. *Ken Kesey*. / Berry Leeds – New York: Ungar Publishing, 1981.

9. Martin, Ference. *One Flew Over the Cuckoo's Nest and the High Cost of Living* // Searls, George J. *A Casebook on Ken Kesey's One Flew Over the Cuckoo's Nest*. – Albuquerque: University of New Mexico Press, 1992.
10. Tanner, Stephen L. *Ken Kesey*. / Tanner, L. Stephen – Boston: Twayne Publishers, 1983.
11. Tanner, Tony. *Edge city* // Tanner, Tony. *City of the Words: American Fiction 1957 – 1970* / – New York: Harper and Row, 1971.
12. Пропп Владимир. *Исторические корни волшебной сказки*. / Владимир Пропп – 1986.

Summary

The article focuses on the significance of the presence or absence of the concepts of home and family as well as the analysis of their functions in the novels “One Flew Over the Cuckoo's Nest” and “Sometimes a Great Notion” by Ken Kesey. In the focus of the research is the comparative analysis of the novels from the point of view of the abovementioned functions, the specifics of protagonists' going through the initiation process depending on whether they stayed in the familiar (home, family) or unfamiliar (in the unfamiliar surroundings with the unfamiliar rules of the game, outside the comfort zone) world view.

THE ESTRANGEMENT FROM AND RETURN TO JEWISH ROOTS IN I. B. SINGER'S THE MAGICIAN OF LUBLIN

Filipová P.

Pavol Jozef Šafárik University, Košice (Slovakia)

For understanding a piece of literary work, it is often advisable to understand the particular period of time first, to know the places and times the author witnessed and experienced before producing a particular text. As for the Jewish American literature, this is even more so as this part of American literature is closely connected with religion and a way of life distant from what many non-Jews, or in other words gentiles, can comprehend. Jewish culture starts to flourish in America towards the end of 19th century, when the Eastern-European Jews immigrate to America in large numbers [Fine 1988, p.15]. Put in such a dangerous position, according to Fine, as much as two million Jews immigrate to America, composing roughly one-third of the whole Eastern-European Jewish population. This large number of Jewish immigrants appears to be unable to leave their culture and traditions behind completely [Landis 1988, p.149] which is reflected in the literature produced by Jewish American first- and second-generation immigrants in this period. Jewish immigrants in America begin to write of their experiences and coping